

บทสรุปผู้บริหาร

ข้อเสนอผลงานฉบับนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อนำเสนอแนวทางการเตรียมความพร้อมเชิงรุกให้กับสถาบันครอบครัวไทย โดยมุ่งเน้นไปที่กลุ่ม “ครัวเรือนยากจน” ซึ่งเป็นกลุ่มที่เปราะบางที่สุดต่อการเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนในโลกยุคปัจจุบัน (VUCA World) ผลกระทบจากการถูก Disruption ในทุกมิติ ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และวิกฤตการณ์โรคอุบัติใหม่ โดยเฉพาะการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-๑๙ ที่ผ่านมา ได้ส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ต่อรูปแบบความสัมพันธ์และการดำเนินชีวิตของครอบครัวอย่างรุนแรง สถานการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การวิเคราะห์ซึ่งเผยให้เห็นว่าครอบครัวกลุ่มนี้ไม่ได้เผชิญเพียงปัญหาความยากจนในมิติทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่กำลังติดอยู่ในกงล้อของความเปราะบางทับซ้อน ที่ปัจจัยด้านลบส่งผลกระทบและขยายผลรุนแรงขึ้นอย่างเป็นพลวัต จนบั่นทอนขีดความสามารถในการปรับตัวและทำลายต้นทุนทางจิตสังคมภายในสถาบันครอบครัว

จากการสำรวจสภาพแวดล้อมเชิงลึกและการวิเคราะห์ช่องว่างเชิงยุทธศาสตร์ พบข้อจำกัดเชิงระบบที่สำคัญ คือ กลไกการดำเนินงานภาครัฐในปัจจุบันยังคงเน้นการสงเคราะห์เชิงรับและแยกส่วน (Reactive and Fragmented) ซึ่งเปรียบเสมือนการแก้ไขปัญหตามอาการที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่ไม่เท่าทันต่อความเร็วและความซับซ้อนของปัญหาในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดนวัตกรรมเชิงระบบในการฟื้นคืนพลังใจหรือความยืดหยุ่นในครอบครัว (Family Resilience) ซึ่งถือเป็นกันชนสำคัญที่ช่วยให้ครอบครัวสามารถกลับมาปฏิบัติหน้าที่ได้ตามปกติภายหลังสภาวะวิกฤต และยังเป็นรากฐานสำคัญที่จะส่งต่อสมาชิกในครัวเรือนไปสู่กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อก้าวพ้นกับดักความยากจนข้ามรุ่นได้อย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้ ผู้เสนอได้สังเคราะห์แนวความคิดในการพัฒนาโดยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดทำภาพอนาคตทางยุทธศาสตร์ (Strategic Foresight) และเทคนิคการสร้างและวิเคราะห์ฉากทัศน์แห่งอนาคต (Future Scenario Building and Analysis) มาเป็นแกนหลักในการวิเคราะห์ เพื่อให้ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายและการขับเคลื่อนงานเชิงรุกที่สอดคล้องกับบริบทในอนาคตของครัวเรือนยากจนไทย

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตเวลาสำหรับฉากทัศน์ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๖๕ – ๒๕๗๓ โดยผ่านกระบวนการสำรวจสภาพแวดล้อมเชิงลึกด้วยเทคนิค STEEP จนสามารถระบุปัจจัยขับเคลื่อน (Driver) สำคัญ ๔ ประการที่มีอิทธิพลสูงต่อครัวเรือนยากจน ได้แก่ ๑) การอุบัติและแพร่ระบาดของโรคใหม่ ๒) การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคชีวิตดิจิทัลไร้ขีดจำกัด ๓) ความผันผวนของเศรษฐกิจไทย และ ๔) เสถียรภาพทางการเมือง เมื่อนำปัจจัยที่มีความไม่แน่นอนสูงและส่งผลกระทบวิกฤตมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ พบว่าคู่ปัจจัยที่เป็นจุดตึงสำคัญ (Critical Uncertainties) คือ "การอุบัติของโรคระบาด" และ "การเปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัล" ซึ่งถูกนำมาสร้างเป็น “เข็มทิศฉากทัศน์แห่งอนาคต” (Future Compass) นำไปสู่การพยากรณ์ ๔ ฉากทัศน์ที่ครัวเรือนยากจนอาจต้องเผชิญ ได้แก่ ๑) การปรับตัวสู่เศรษฐกิจดิจิทัลเพื่อความอยู่รอด ๒) โลกที่เปราะบางและแบ่งแยกทางดิจิทัล ๓) ชีวิตเดิมพันกับความผันผวนทางเศรษฐกิจ และ ๔) วงจรความยากจนได้งำมืดของโรคระบาด

จากการวิเคราะห์ผลลัพธ์ของแต่ละฉากทัศน์ ผู้เสนอได้ค้นพบ “โอกาส” (Opportunity) สำคัญที่จะช่วยให้ครัวเรือนหลุดพ้นจากความยากจน คือการสร้างรายได้จากทักษะเทคโนโลยีดิจิทัลและการยกระดับศักยภาพในการปรับตัว ในขณะที่เดียวกันก็พบ “ภัยคุกคาม” (Threat) ที่ต้องเร่งบริหารจัดการ ได้แก่ ความล่าช้าในการเข้าถึงสิทธิภาครัฐ การหลุดออกจากระบบการศึกษาของเด็กเนื่องจากขาดแคลนอุปกรณ์ดิจิทัล การดูแลกลุ่มเป้าหมายเปราะบาง ความเครียดสะสมในครอบครัว และค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขที่พุ่งสูงขึ้น

เพื่อให้สถาบันครอบครัวยากจนไทยสามารถเปลี่ยนผ่านจากสภาวะเปราะบางสู่สภาวะยืดหยุ่น ผู้เสนอจึงได้นำแนวคิด “การฟื้นคืนพลังใจของครอบครัว (Family Resilience)” มาเป็นเข็มทิศในการกำหนด ๔ ประเด็นยุทธศาสตร์สำคัญ ดังนี้

ยุทธศาสตร์เชิงรุกเพื่อการยกระดับ (Proactive Strategies)

ยุทธศาสตร์ที่ ๑: พัฒนาทักษะและระบบนิเวศให้ครอบครัวมีความสามารถในการปรับตัวและการฟื้นคืนพลังใจ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตสังคมให้สมาชิกในครอบครัว

ยุทธศาสตร์ที่ ๒: ยกระดับดิจิทัลเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อทลายกำแพงดิจิทัลในครัวเรือนยากจน เพื่อให้สมาชิกทุกคนสามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ สวัสดิการ และโอกาสในการสร้างรายได้ใหม่ในโลกออนไลน์ ซึ่งเป็นปัจจัยตัดสินความสำเร็จในโลกอนาคต

ยุทธศาสตร์เชิงรับเพื่อการพยุงและป้องกัน (Protective Strategies)

ยุทธศาสตร์ที่ ๓: พัฒนาระบบฐานข้อมูลและส่งมอบบริการภาครัฐเชิงรุก เพื่อปิดช่องว่างความล่าช้าในการเข้าถึงสิทธิ ผ่านการใช้เทคโนโลยีคาดการณ์เพื่อส่งมอบสวัสดิการที่จำเป็นให้แก่ครอบครัวเป้าหมายอย่างแม่นยำ

ยุทธศาสตร์ที่ ๔: จัดตั้ง Care Hubs ชุมชน เพื่อสร้างกลไกสนับสนุนทางสังคมในระดับพื้นที่

โดยสรุป ข้อเสนอฉากทัศน์และยุทธศาสตร์นี้ มุ่งเน้นการลงทุนเชิงระบบเพื่อพัฒนาสมรรถนะการปรับตัวและความฉลาดทางดิจิทัลของครอบครัว ควบคู่ไปกับการปฏิรูประบบสวัสดิการภาครัฐให้มีความคล่องตัวและแม่นยำ เพื่อเปลี่ยนสถาบันครอบครัวจากผู้รับผลกระทบ ให้มีความยืดหยุ่น สามารถยืนหยัดและฟื้นตัวได้ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลง และกลายเป็นรากฐานที่มั่นคงและเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืนท่ามกลางความผันผวนของโลกอนาคต